

ЕВОЛЮЦІЯ ЯДЕРНОЇ ПОЛІТИКИ ТА СТРАТЕГІЇ ФРАНЦІЇ (1990-2008 РР.)

У статті розглянуто розвиток ядерних сил Франції протягом 1990-2000 рр. Обґрунтовано зміни у ядерній стратегії Республіки, враховуючи радикальні структурні зміни міжнародної системи, що викликані закінченням «холодної війни». Зміни ядерної доктрини розглядаються крізь призму еволюції загальної оборонної стратегії, що викладена у Білих книгах президентів Жака Ширака та Ніколя Саркозі.

Ключові слова: Франція, ядерна зброя, стратегія, доктрина, Ширак, реформи, Біла книга.

В статье рассмотрено развитие ядерных сил Франции в 1990-2000 гг. Обоснованы изменения в ядерной стратегии Республики, учитывая радикальные структурные изменения международной системы, что вызваны окончанием «холодной войны». Изменения ядерной доктрины рассматриваются в призме эволюции общей оборонной стратегии, что изложена в Белых книгах президентов Жака Ширака и Никола Саркози.

Ключевые слова: Франция, ядерное оружие, стратегия, доктрина, Ширак, реформы, Белая книга.

In article the development of French Nuclear Forces in 1990-2000 is described. The changes in nuclear strategy of Republique, considering the radical structural changes of international system, caused by the end of Cold War are justified. The nuclear doctrine changes are considered in evolution of general defence strategy which is stayed on the White Papers of presidents Jack Chirac and Nicola Sarkozy.

Key words: France, nuclear weapon, strategy, doctrine, Chirac, reforms, White paper.

Франція – четверта ядерна світова держава – по закінченні «холодної війни» мала актуальну потребу зміни власної стратегії застосування ядерних сил. Застарілу концепцію Президента де Голля щодо «ядерного залякування», що була наріжним каменем оборонної політики П'ятої Республіки протягом 30 років, було переглянуто у зв'язку з радикальними змінами міжнародної системи у 1990-ті рр. Утім вплив Сполучених Штатів Америки у Європі та гегемонія Організації Північноатлантичного договору (НАТО) у формуванні безпекового середовища на старому континенті залишались беззаперечними. Тож нова стратегія, що мала бути укладена військовими планувальниками, мала враховувати ці нові умови та, відповідно, реагувати на нові виклики міжнародній стабільності – загрозу тероризму, поширення зброї масового ураження (ЗМУ) та інші.

Базовим доктринальним документом епохи президентства Ж. Ширака, що обумовив зміни оборонної концепції Франції, була «Біла книга з питань оборони» [1]. Другий розділ книги безпосередньо присвячений питанням стратегії та, зокрема, можливостям застосування ядерного

потенціалу для відстоювання національних і державних інтересів Франції. Робиться наголос на застарілості голлістської моделі стратегії ядерного стримування, необхідності реформ армії, професіоналізації.

Британські дослідники Дж. Ховорт та А. Менонд, проводячи дослідження політики безпеки Європейського Союзу (ЄС) та політики національної оборони ключових європейських акторів, велику увагу приділяють ядерній спроможності Франції [2]. Вони відстежують витоки ініціатив загальноєвропейського оборонного будівництва у традиційній військовій доктрині П'ятої республіки, що побудував ще де Голль, та відзначають її гнучкість в умовах постбіполярного світу, що змінилися. Підкреслюється важливість необхідності посилення ролі французької ядерної зброї для Європи.

Інший британський учений Ш. Грегори у книзі «Французька оборонна політика у XXI ст.» висвітлює еволюцію французької політики безпеки, зокрема й зміни у ядерній стратегії, від закінчення «холодної війни» через аналіз дебатів у Франції в 1989-1994 рр. щодо змін контексту та загроз міжнародній безпеці та можливостей для

Франції [3]. Автор аналізує ефективність політики президента Ширака з питань імплементації та напрямків оборонної реформи. Друга частина книги присвячена критичному розгляду тематичних національних документів та прогнозу ролі країни на європейській арені у XXI ст.

У 1991-1992 рр. Франція досягла історичного максимуму у 538 ядерних боезарядів, після чого почалося неухильне зниження кількісних показників ядерного арсеналу. Однак уже у 1989 р. урядом П'ятої республіки було ухвалено рішення про значне скорочення мобільних стратегічних ракет класу «земля-земля» типу «Адес» (*Hades*), а пізніше, в 1992 р., про повний демонтаж не тільки цих ракет, але й мобільних стратегічних ракет попереднього покоління типу «Плутон» (*Pluton*). Демонтаж ракет «Плутон» був закінчений у 1993 р. з більшим випередженням наміченого графіка, тоді як демонтаж ракет типу «Адес» був завершено до березня 1998 р. По завершенні цих робіт у Франції термінологічно зник поділ понять тактичної та стратегічної ядерної зброї. Крім того, в 1991 р. була припинена програма розробки ракети класу «земля-земля» нового покоління S45. А в 1996 р. були зняті з бойового чергування й демонтовані всі 18 стратегічних ракет наземного базування типу S3D, розгорнуті на полігоні на південному сході Франції в департаменті Воклюз (плато Альбійон). Особливо важливо й у цілому не властиво процесу ядерного роззброювання те, що Франція – єдина серед ядерних держав – зачинила центр ядерних досліджень, потужності зі збагачення урану й ліквідувала потужності та іспитові лабораторії на атолах Муруроа й Фангатауфа [4]. Той факт, що всі ці зміни відбулися саме в 1990-х рр. XX століття, не випадковий. У 1991 році розпався Радянський Союз, що сприймався протягом усієї «холодної війни» як військова загроза національній безпеці Франції. Розпад Союзу Радянських Соціалістичних Республік (СРСР) призвів до необхідності радикального перегляду ядерної політики.

Напрямок цього перегляду був обумовлений декількома факторами. Одночасно зі зникненням небезпеки з боку Радянського Союзу більш очевидною стала загроза поширення ядерної зброї. З моменту випробування свого власного ядерного заряду в 1960 р. до початку 1990-х рр. Франція послідовно відмовлялася від участі в переговорах про контроль над ядерними озброєннями, апелюючи до гігантської диспропорції в кількісних і якісних характеристиках озброєнь самої Франції та озброєнь двох ядерних наддержав – СРСР і США.

У 1992 р. Франція ввела мораторій на ядерні випробування, а в другій половині 1990-х рр., у зв'язку з розвитком комп'ютерних технологій, стало можливим повністю відмовитися від реальної роботи з ядерними матеріалами. Однак нестійкість системи міжнародних відносин у цей період вивела до класу загроз національній безпеці Франції нестабільні режими в прилеглих країнах,

тероризм й конфлікт на Близькому Сході. Усе це підштовхнуло Францію, порушивши мораторій, піти на проведення серії ядерних випробувань у 1995-1996 рр. на атолах Муруроа й Фангатауфа з метою, як її висловив Президент Франції Жак Ширак, забезпечити надійність, ефективність і безпеку ядерного арсеналу [6]. Усі зазначені заходи були спрямовані на те, щоб визначити нову роль ядерної зброї відповідно до реалій світу, що змінився.

На кінець 1995 р. французькі Сили ядерного стримування (СЯС) включали сили й засоби стратегічного авіаційного командування зі складу Військово-повітряних сил (ВПС) і стратегічного морського командування (СМК) зі складу Військово-морських Сил (ВМС). У 1996 р. було розпочато великомасштабну військову реформу. На першому етапі (1996-2002 рр.) збройні сили було скорочено й переведено на контрактну основу. На другому етапі (2003-2008 рр.) основну увагу зосереджено на модернізації наявних і прийнятті на озброєння нових зразків техніки. Реформа у значній мірі торкнулася і ядерної зброї.

Стратегічні ядерні сили Франції ще раніше зазнали значних змін. Відмовившись у 1990-х рр. від стратегічних ракет наземного базування, Франція втратила в результаті одну зі складових ядерної тріади. Тож ядерні сили, що залишилися – військово-морські й військово-повітряні, були перетворені в ядерну діаду, що характеризується мобільністю, універсальністю й надійністю. Ці фактори відіграють велику роль, особливо через незначну, порівняно з Росією й США, кількість ядерних боезарядів – 348 (288 припадає на військово-морську складову, 60 – на військово-повітряну) [7].

Разом із комплексним технічним удосконаленням ядерного озброєння на носіїв його доставки, якісної модернізації потребувала і ядерна доктрина Франції. З урахуванням великих змін воєнно-стратегічної обстановки у світі, у Франції відбувався процес уточнення окремих положень військової доктрини, напрямків розвитку та принципів бойового застосування національних ядерних сил. При цьому військові експерти виходили із того, що в сучасних умовах ядерні сили П'ятої республіки повинні розглядатися в якості засобу не тільки стримування супротивника, ядерний потенціал якого перевершує французький, але й залякування потенційних власників зброї масового ураження (ЗМУ), «здатних удатися до його застосування проти Франції» [8]. У зв'язку з цим передбачається доповнити основний принцип французької військової доктрини, що припускає нанесення масованих ядерних ударів по великих адміністративних і промислових центрах агресора, новою концепцією нанесення вибірково високоточних ударів по його стратегічних об'єктах. Колишній міністр оборони Франції П. Жокс, говорячи про необхідність більш гнучкого використання ядерної зброї в сучасних умовах,

заявив, що вона «повинна забезпечувати стримування за рахунок точності ураження, а не створення загрози обміну ядерними ударами» [9].

У 1994 р. у світ вийшла друга «Біла книга з питань оборони». У ній містились, зокрема, і нові концепції розвитку СЯС та принципи застосування ядерної зброї. Основу військової доктрини Франції становила стратегія «заликування й стримування», що ґрунтувалась на положенні про обов'язкову наявність у складі Збройних сил країни стратегічних ядерних сил і тактичної ядерної зброї, розглянутих як засіб «останнього попередження» ймовірного супротивника про готовність Франції завдати удару ядерною зброєю. Суть цієї стратегії сформульована так: «перешкодити будь-якому потенційному агресорові зазіхнути на життєві інтереси Франції шляхом створення загрози, якій він у цьому випадку піддається» [10]. І далі «засоби заликування існують не для того, щоб виграти війну, а для її запобігання. Мова йде про нанесення агресору втрат, рівних за масштабами мінімально тим здобуткам, на які він розраховує» [11]. У якості можливих супротивників, щодо об'єктів яких може бути застосована ядерна зброя, стали розглядатися потенційні власники ядерної зброї.

Активна фаза переосмислення ядерної політики Франції пов'язана з обранням Ж. Ширака на другий президентський строк у 2002 р. У жовтні 2003 р. ним було заявлено, що «... відповідно до нової доктрини ядерна зброя Франції перетворюється в активну загрозу для її ворогів» [12]. По суті, Франція, залишаючи за собою право на ядерний удар у відповідь на застосування ЗМУ, стала допускати можливість нанесення ядерних ударів по об'єктах військово-політичного управління, економічних об'єктах, місцях виробництва ЗМУ країн, від яких виходить (або навіть тільки може виходити – *В.К.*) загроза застосування ЗМУ. Висунення нової ядерної доктрини Франції відбулось незабаром після перегляду ядерної політики в США. У цьому Франція наслідує американську стратегічну модель щодо допустимості превентивного застосування ядерної зброї (ЯЗ) проти держав, що володіють або навіть тільки підозрюються у володінні ЗМУ.

Під час свого візиту до військової бази повітряних океанічних стратегічних сил Ль-Лонг (департамент Фіністер) 19 січня 2006 р. Президент Жак Ширак запевнив, що «цілісність території, захист населення та незалежне використання суверенітету» залишається серцевиною французьких життєвих інтересів [13]. Таким чином, нова концепція пов'язана із зростанням взаємозалежності європейських держав і є відповіддю на глобалізацію, щоб «гарантувати стратегічне забезпечення та оборону держав-союзників» так само, як і можливість ефективно відстоювати власні життєві інтереси. Була підтверджена можливість застосування ЯЗ проти «терористичних держав», але в новому трактуванні: «Керівники держав, які використовували б проти

нас терористичні засоби, так само як і всі ті, хто має намір використовувати ЗМУ, повинні розуміти, що вони піддадуться жорсткій відповіді з нашого боку. Ця відповідь може бути конвенційною, але може мати й іншу природу» [14].

Із цього випливає наступне. З 2003 р. декларувалася можливість застосування французької ЯЗ проти власників ЗМУ, що застосували або тільки підозрювані у підготовці її застосування. Тепер же допускається нанесення превентивних ядерних ударів і по державах (організаціях), що ведуть терористичну діяльність (підозрювані у ній) проти Франції або її інтересів, навіть якщо вони не мають зброї масового ураження. Такого безпрецедентного зниження «ядерного порога» не відзначалося ще в жодній ядерній державі. Ж. Ширак також заявив: «Не слід піддаватися спокусі звести весь комплекс проблематики оборони й безпеки до цієї необхідної боротьби проти тероризму. Поява нової загрози не означає зникнення всіх колишніх загроз» [15]. Іншими словами, роль ядерного стримування на глобальному рівні сумніву не піддається.

Ще одним істотним новим моментом у французькій ядерній політиці є підкреслене в цьому виступі підвищення гнучкості реагування стратегічних сил: «Якщо мова йде про регіональну державу, то наш вибір не повинен полягати в бездіяльності або повному знищенні. Для реалізації даного положення вже здійснене скорочення кількості ядерних боеголовок на деяких ракетах та підводних човнах» [16].

Таким чином, можна підсумувати, що «підвищення гнучкості реагування стратегічних сил» Ж. Шираком підсилює роль «ядерного заликування слабого супротивника» у французькій ядерній політиці при збереженні провідної ролі стратегічного ядерного стримування на глобальному рівні.

Таке бачення французької стратегічної концепції викликало жорстку критику з боку Німеччини. На зустрічі 23 січня 2006 р. у Версалі канцлер Ангела Меркель відмітила, що Німеччина розуміє необхідність посилення контртерористичних дій, однак не може погодитись із висуненням нових ядерних порогів, враховуючи велику гнучкість наявного звичайного озброєння, що цілком може влаштувати амбіції Франції [17].

Розвиток співробітництва із західноєвропейськими партнерами, зокрема з Великобританією та ФРН, завжди був пріоритетним для політичної діяльності Ширака. Аби не йти на відверту конфронтацію з партнерами, у зовнішній політиці Франції взяв гору курс на подальше зближення із НАТО. Французьке керівництво прагнуло відіграти все більшу роль у житті Європи. Воно намагалось нав'язати європейській громадськості думку, що ядерні сили Франції відповідальні за долю європейської безпеки, для чого розширюється зона їх потенційної відповідальності. Таким чином, ухвалюється концепція «глобального стримування», що має багато загальних рис із

ядерною доктриною НАТО. Зрештою Ширак обрав курс на поступову інтеграцію Франції до військових структур Альянсу, яка завершилася (вже при президентові Н. Саркозі) повноцінним поверненням на ювілейному саміті НАТО у квітні 2009 р.

Модернізація ядерної компоненти французьких збройних сил була й залишається ключовим завданням оборонного відомства П'ятої республіки. Еволюція концепції безпеки та ядерної

стратегії логічно продовжена у третій «Білій книзі», яка побачила світ у червні 2008 р. Вона, посилюючи роль звичайних озброєнь для підтримання обороноздатності, все ж цілком спирається на концепцію стримування – забезпечення стримування, перш за все ядерного, що веде до необхідності оновлення існуючих ядерних сил. Ця концепція базується на ключових тезах, сформульованих президентом Шираком у постбіполярну добу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Livre Blanc sur la D?fense. – P., 1994. – 511 p.
2. Howorth J., Menon A. The European Union and National Defence Policy / J. Howorth, A. Menon. – Routledge, L.-N.Y., 1997. – 189 p.
3. Gregory S. French Defence Policy Into the Twenty-First Century / S. Gregory. – L.-N.Y., 2000. – 276 p.
4. Tertrais B. La Dissuasion Nucleaire Francaise apres la Guerre Froide: Continuïte, Ruptures, Interrogations / B. Tertrais // Theories et doctrines de la securite. – AFRI, P., 2000. – P. 759.
5. La Dissuasion Nucleaire Francaise apres la Guerre Froide: Continuïte, Ruptures, Interrogations – P. 762
6. Norris R. French nuclear forces 2001 / R. Norris // Bulletin of the Atomic Scientists. – Volume 57, 2001 – P. 70
7. Ibid. – P. 72
8. Буланов Д. Ядерная стратегия Франции / Д. Буланов // Зарубежное военное обозрение – 1996. – № 4. – С. 3.
9. Там само. – С. 4
10. Sanguinetti A. Ruptures dans la doctrine fran?aise de dissuasion / A. Sanguinetti // Le Monde Diplomatique. – 1995. – Septembre.
11. Ibid.
12. Irondelle B. Strategie nucleaire et normes internationales: La France face au tabou nucleaire / B. Irondelle // Communication pour la Table Ronde «L'annonciation des normes internationales», Congres de l'Association francaise de science politique. – Lyon, 2005. – 14-16 Septembre.
13. Klein J. France face ? la seconde ?re nucl?aire / J. Klein // Le Monde Diplomatique. – 2006. – Mars.
14. Ibid.
15. Ibid.
16. Ibid.
17. Ibid.

Рецензенти: д.і.н., проф. О.В. Крапівін,
к.і.н., доц. Т.Є. Богданова

© Кравченко В.В., 2010

Стаття надійшла до редколегії 01.03.2010 р.